

Trouw tot aan de dood

De vriendschap tussen de Amersfoortse schilders Toon Tieland (1919-2006) en Johan Traarbach (1920-2006) had veel weg van een huwelijk. Ondanks het verschil in karakter en werkopvatting was hun band onverbreeklijk.

door **WICHARD MAASSEN**

Het begin van de levenslange verbintenis wist Traarbach zich vijftig jaar later nog nauwkeurig te herinneren, in gesprek met journalist Henk Enkelaar. Op 2 mei 1932, om 16.45 uur, vroeg Toon aan Johan of hij met hem mee naar huis wilde gaan, een taartje eten. Toon was jarig die dag en Johan was een medeleerling van de ambachtsschool.

SCHILDER WORDEN

Hoe verschillend hun persoonlijkheden later ook bleken te zijn, in de eerste jaren van de vriendschap bleven die nog verborgen onder de oppervlakte. Voorop stond dat ene gezamenlijke, grote doel: kunstenaar worden. Met hun eerste schilderijen onder de arm fietsten ze naar de Koppel, waar Court Veldkamp (1914-1968) een atelier had. Dat was een schilder tegen wie het tweetal erg opzag. Veel had het werk van de jonge autodidacten nog niet om het lijf. Ze zaten vaak wat te 'knoeien' met penseel en verf.

In dezelfde periode kwam het tweetal in contact met

Tieland, *Stadsgezicht* (olieverf 1984, Museum Flehite).

Dorus Roovers, een kunstschilder uit Putten. Op zaterdag gingen Toon en Johan er op de fiets naar toe. Wat ze ook van hem opgestoken mogen hebben, één uitspraak van Roovers zouden zijn pupillen nooit meer vergeten. 'Als je schilder wilt worden,' zei hij, 'dan moet je het niet kunnen laten.'

Regelmatig reisde het tweetal naar Amsterdam, om er de etalages van kunsthandels te bekijken. Ze zagen werk van Gustave De Smet (1877-1943) en Constant Permeke (1886-1952), Vlaamse expressionisten, met wier werk het tweetal nader kennis zou maken tijdens vele naoorlogse reizen naar Vlaanderen. Maar het meest onder de indruk waren ze van een grote Rembrandttentoonstelling in het Rijksmuseum, in 1937. Dat was in ieder geval voor Tieland een beslissend moment. Toen wist hij het zeker: ik word schilder.

VERDIENEN

Er moest echter geld verdiend worden. Tieland werd huisschilder, net als Traarbach. Maar nog voor de oorlog zei Tieland het vak vaarwel. Hij vond er 'geen pest aan'. In die tijd kreeg hij al pianoles van Herwig van der Glas (1904-1988), die een kleine muziekkuitgeverij aan huis had. Hij vroeg Tieland om voor hem muziek te tekenen. Er ging een lampje bij hem branden; hij kon wat verdienen en daarnaast voldoende tijd vrijmaken om te schilderen. Deze combinatie hield Tieland vol tot zijn pensioen.

Traarbach was ook enige tijd muziketekenaar, maar ging uiteindelijk een andere kant op. Een groot deel van zijn leven verdiende hij de kost als tekenleraar. In dat vak kwam zijn sociale bewogenheid tot uiting. Als hij uit een groep van twintig leerlingen er maar één op het goede spoor zette, maakte dat zijn dag al goed.

DOENER EN DENKER

Tieland was de doener, de extraverte pretmaker; Traarbach de denker, de introverte melancholicus, die de publiciteit schuwde. Dit contrast is ook terug te vinden in hun latere werk. Waar Tieland een haast maagdelijke wereld schiep, nog onaangeraakt door de jachtige moderne

Links: Traarbach (met pijp) en Tieland, 1995 (foto: Brand Overeem).
Onder: Traarbach, *Aardappelloogst* (olieverf 1980, collectie Wichard Maassen).

tijd en getoonzet in levendige kleuren, ging Traarbach met wat meer bruin op z'n palet het drama niet uit de weg. Hij was ook meer dan Tieland genegen tot stijlexperimenten.

Traarbach was op en top een gevoelsmens. Hij kon emotioneerd raken van een geur of van een bepaalde klank. Anders dan Tieland schilderde hij veel dieren. 'Hoe meer je een dier observeert,' vond hij, 'hoe meer menselijke trekken je in een dier ziet.'

Traarbach bleef tot aan zijn dood trouw aan zijn principes. Zijn boezemvriend was op latere leeftijd enig opportunisme niet vreemd – hij stapte bijvoorbeeld voor zijn klanten over van de PvdA naar de VVD. Het liefst zwoegde Traarbach in de luwte. Elk schilderij was een worsteling voor hem. Daarentegen ging Tieland in de loop der jaren steeds vaker de boer op met zijn werk en leende hij zich ook voor commerciële activiteiten.

SOMBEREN

Als rechtgeaard socialist vond Traarbach dat zijn werk met name voor mensen met een kleine beurs te koop moest zijn. Een en ander neemt niet weg dat ook hij hunkerde naar erkenning, alleen was hij er niet zozeer naar op zoek. Hij voelde zich het prettigst achter z'n ezel, vooral in de donkere maanden waarin hij kampte met depressies.

Tussen oktober 1944 en het eind van de oorlog zaten beiden op verschillende adressen ondergedoken. Uit Tielands brieven aan Traarbach blijkt dat hij ook kon somberen. Verscheidene keren liet hij doorschemeren de situatie maar hopeloos te vinden en het bijltje erbij neer te willen gooien. In die tijd was Tieland nog niet zo overtuigd van zijn kunstenaarschap, zo komt ook naar voren uit de brie-

Wichard Maassen is verslaggever van *AD Amersfoortse Courant*. Hij schreef ook het boek *Toon Tieland, levenskunstenaar* (zie p. 23).

ven. Volgens hem was zijn vriend verder in zijn ontwikkeling en beschouwde hij Traarbach als leermeester. Helaas zijn diens antwoorden niet bewaard gebleven.

COBY EN MATS

Dat de band al die jaren intact bleef, was volgens de schilders zelf in niet geringe mate te danken aan hun echtgenotes. In werkelijkheid was het met name Tieland die vrij werd gelaten. 'Toon mocht flierefluiten van Coby,' stelt Rob Lampe, die zowel over Tieland als Traarbach een documentaire maakte. 'Mats, de vrouw van Johan, zat er veel dichter op.' Hij vermoedt dat er in haar een hoop boosheid en jaloezie zat opgekropt. Toon en Coby kregen kinderen, zij niet. Bovendien had Tieland succes en haar Johan veel minder.

Volgens Tielands oudste dochter Ingrid was Mats 'strontjaloers'. Dat bleek eens te meer toen Coby niet lang na de geboorte van zoon Pieter (1950) in verwachting raakte van hun derde dochter, Jeannette (1952). Mats zou, op bezoek bij de Tielands, hebben uitgeroepen: 'Alwéér in verwachting? Het is bij de konijnen af!'

Zover te achterhalen valt, heeft de vriendschap tussen Tieland en Traarbach er niet onder geleden. Daarvoor waren ze te zeer broeders in de kunst. Samen hadden ze in 1945 aan de basis van kunstenaarsvereniging *De Ploegh* gestaan; eind jaren zeventig stapten ze er ook min of meer tegelijk uit.

Tot op het eind bleven ze elkaar trouw, ook toen het schilderen door ziekte naar de achtergrond werd gedrongen. Traarbach dichtte zichzelf paranormale gaven toe en dacht dat hij als eerste zou gaan, maar het was andersom. Tieland stierf op 30 augustus 2006, aan de indirecte gevolgen van een auto-ongeluk; Traarbach vier maanden later, op 19 december. Hij leed aan longkanker en was enige weken daarvoor overgebracht naar het hospice. Bij de kist van Tieland voorspelde Traarbach tegenover Coby: 'Ik kom er gauw achteraan.' Dat klopte dus wel.